

UOT:634:11.631.527

AZƏRBAYCANIN QUBA-XAÇMAZ BÖLGƏSİNDƏ YAYILMIŞ BƏZİ YERLİ ALMA SORTLARI MEYVƏLƏRİNİN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİ

A.Ə.ƏLİYEV, D.B.BAYRAMOVA
AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutu

Məqalədə Quba-Xaçmaz bölgəsinə edilən ekspedisiyalar nəticəsində toplanmış alma meyvə nümunələrinin keyfiyyət göstəriciləri – meyvənin forması, 1 meyvənin orta kütləsi, rəngi, meyvənin ləti, dadı və dequstasiya qiyməti haqqında məlumat verilir.

Alma bitkisinin yabanı əcdadlarının yerli populyasiyalarının yüksək genetik xüsusiyyətlərinin olduğunu nəzərə alsaq, onlar seleksiya işində başlanğıc valideyn cütlərinin seçilməsində əvəzolunmaz mənbədir. Xalq tərəfindən seçilmiş yerli: Cır Hacı, Sarı turş, Əyyubi, Qara turş, Qızıl Əhməd, Şıxı canı, Zaqatala şafranı və s. sort və formalar seleksiya işində başlanğıc material kimi hibridləşdirmədə istifadə edilmiş, edilir və ediləcəkdir.

Uzun müddət aparılan elmi araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanın alma bağlarında həddindən artıq sort qarışığı mövcuddur. Əksər sortların məhsuldarlığı və keyfiyyət göstəriciləri dövrün tələbatına tam cavab vermir. Bu baxımdan prioritet və itmək təhlükəsində olan yerli sortların hazırkı ekoloji şəraitdə təsərrüfat-bioloji xüsusiyyətlərini öyrənərək məhsuldar, keyfiyyətli, davamlı sortlar seçmək mühüm məsələlərdəndir.

Açar sözlər: yerli alma sortları, meyvənin keyfiyyət göstəriciləri.

Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda yerli alma nümunələrinin seçilməsi və mədəni halda becərilməsinə hələ çox qədim zamanlardan başlanmışdır. Respublikanın əsas Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala bölgələrində bağçılığın qədim tarixi vardır. V.Qayevskov, Q.Daniyelbekov, V.Paskeviç və digər alimlərin məlumatlarına görə Quba-Xaçmaz bölgəsində əsas sənaye bağları dəniz səviyyəsindən 500 m-dən yüksəkdə, orta dağlıq hissədə yerləşirdi [Maksimova M.P., Hidayətli Z.A., 1985; Fedorov A.I.A., Artuşenko Z.T., 1975]. XIX əsrin ortalarında Quba bağlarında əsasən yerli sortların artırılmasına üstünlük verilirdi. Akademik V.V.Paskeviçin məlumatlarına görə, həmin dövrdə Quba-Xaçmaz zonasında 280-ə qədər alma və armudun yerli sortları mövcud idi [3].

XIX əsrin axırlarından başlayaraq Azərbaycanın yerli alma sortları məhsulu özünün yüksək keyfiyyəti ilə şöhrət qazanmışdır. Ə.C.Rəcəblinin məlumatlarına görə, Respublikamızın Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala, Gəncə-Qazax, Dağlıq Qarabağ, Lənkəran-Astara zonalarının iqlim və torpağı müxtəlif alma sortları üçün yararlıdır. Bu zonaların dağlıq hissəsinin 1000 metrə qədər hündürlükdə olan yerlərində alma ağacı yaxşı inkişaf edir. Bəzi yerlərdə alma bitkisi dəniz səviyyəsindən daha yüksəkdə bitir və meyvə verir (Gədəbəy, Lerik) [1].

Məlumdur ki, alma bitkisi çoxillik bitki olub, uzun müddət məhsul vermə qabiliyyətinə malikdir. Elmi tədqiqatlar göstərir ki, alma sortları bioloji xüsusiyyətlərindən və calaq altından asılı olaraq ekstensiv tipli meyvə bağlarında 40-60 il, intensiv tipli meyvə bağlarında 25-30 il yüksək keyfiyyətli məhsul vermə qabiliyyətinə malikdir.

Cədvəl 1. Quba-Xaçmaz bölgəsində yayılmış yerli alma sortları meyvələrinin keyfiyyət göstəriciləri

Yerli sortun adı	Meyvənin göstəriciləri					Meyvə lətinin	
	Dadı	Rəngi	Forması	Dequstasiya qiyməti 5 balla	1 ədəd meyvənin çəkisi (qr)	Rəngi	Sıxlığı
1. Əyyubi	Şirin	Yaşıl sarımtıl	Oval	4,3	150	Ağ	Bərk
2. Qara turş	Turşaşirin	Qırmızı	Girdə və konus	4,0	130	Ağ	Bərk
3. Zaqatala şafranı	Şirin	Qırmızı Zəngəli	Yastı	4,2	145	Ağ	Bərk
4. Sarı turş	Turşaşirin	Qırmızı xatlı	Girdə	4,4	150	Ağ	Orta
5. Cır Hacı	Şirin	Sarı və qırmızı	Yastı yumru	4,7	140	Ağ	Bərk
6. Şıxı canı	Turşaşirin	Sarı	Girdə konus	4,5	125	Ağ	Bərk
7. Nöyut alma	Şirin	Qırmızı, göy	Yastı, girdə	4,0	145	Ağ	Orta
8. Seyid Şukri	Şirin, azacıq turş	Qırmızı zolaqlı	Uzunsov konus	4,0	175	Ağ	Bərk
9. Cənnət alma	Şirin	Qırmızı yaşıl	Oval	4,0	50	Ağ	Bos
10. Ağ alma	Turş şirin	Ağ	Girdə	4,6	120	Ağ	Bos
11. Qızıl Əhməd	Turş şirin	Ağ qırmızı	Yumru	4,2	115	Ağ	Orta
12. Şirvan gözəli	Şirin	Sarı qırmızı	Yastı uzunsov	4,3	155	Ağ	Bos
13. Neftçilər hədiyyəsi	Şirin	Sarı qırmızı	Konus	4,4	125	Ağ	Bərk
14. Yaşıl alma	Turşaşirin	Sarımtıl yaşıl	Girdə yastı	4,0	145	Ağ	Bos
15. Əkbər	Turşaşirin	Qırmızı Sarı Yaşıl	Girdə yastı	4,0	135	Ağ	Orta

Alma çox mühüm müalicəvi əhəmiyyətli bitkidir. Alma meyvəsinin tərkibində 80% su, qalan 20% faydalı maddələr, o cümlədən liflər, karbohidratlar, üzvi turşular, yağlar, aşı maddələr, mineral duzlar, zülallar, fermentlər, dəmir, yod, A, B₁, B₃, PP, C vitaminləri və bir çox qiymətli maddələr olduğundan insan orqanizminin normal inkişafı üçün çox zəruridir. Almanın tərkibində sortundan asılı olaraq, təxminən 11,0-16,9 % quru maddə.

13,3-23 % şəkər, 0,18-0,71 % turşu, 1,37-5,77 mq % "C" vitamini, 0,07-0,26 % aşı maddələr vardır. Alma istər sağlam, istərsə də müxtəlif xəstəliklərdən əziyyət çəkənlər üçün faydalı meyvədir [2]. Təzə, yeni dərilmiş almada çoxlu miqdarda vitaminlər vardır. Məsələn, almada vitamin A portağaldan 50 % artıqdır. Bu maddələr soyuqda qalmaqdan və müxtəlif infeksiyalardan qorunmağa, həmçinin görmə qabiliyyətinin yaxşı vəziyyətdə qalmasına kömək edir. Çox nadir olan vitamin G alma meyvəsinin tərkibində olduğu halda, bir çox bitkilərin meyvəsində təsadüf edilmir. Bu vitamin "iştağa artıran vitamin" adlanır ki, normal həzmi və inkişafı tam təmin edir. Bəzi alma sortlarının yetişmiş meyvələrində yod, bənandan 8 dəfə, portağaldan 13 dəfə artıqdır. Alma zob xəstəliklərində də faydalıdır. Ancaq alınan meyvəsi çox qaldıqca, tərkibindəki vitaminlər parçalanır. Məhz buna görə ki, alma bitkisi əhali tərəfindən müntəzəm olaraq kütləvi halda istifadə olunan yeyinti məhsuludur.

Bu məqsədlə Azərbaycanın Quba-Xaçmaz bölgəsində yayılmış bəzi yerli alma sortlarının meyvələrinin keyfiyyət göstəriciləri tədqiq edilmiş və nəticələr aşağıda cədvəldə verilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi, meyvələrin dadı əsasən şirin, turşaşırın və turşməzə olub, rəngi ağ, qırmızı, zoğalı, sarı, al qırmızı, qırmızı - sarı və yaşıl rəngdədir.

1 ədəd meyvənin çəkisi əsasən 115-155 qr intervalında dəyişir. Lakin bir nümunənin çəkisi daha az – Cənnət alma (50 qr) və bir nümunədə isə daha yüksək – Seyid Şükri (175 qr) olmuşdur.

Meyvənin əhəmiyyətliliyini xarakterizə edən əsas göstəricilər – meyvə lətinin rəngi, sıxlığı və şirəliliyi müəyyənləşdirilmişdir.

Bütün nümunələrin şirəsinin rəngi əsasən ağ, ağımtıl və sarı rəngdədir.

Meyvə lətinin sıxlığı orta, bərk və boş xarakterizə olunur.

Digər əlamətlərdən biri də meyvənin formasıdır. Tədqiq edilmiş meyvə nümunələri oval, girdə, girdə konus, yastı, yastı yumru, yastı uzunsov və uzunsov konus formasında olmuşdur.

Meyvələrin dequstasiya qiyməti əsasən 4,0-4,7 bal arasında dəyişir. Ən yüksək dequstasiya qiyməti Cır Hacı sortunda olmuşdur (4,7 bal).

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramova.D.B, Heydərlı.R.R. Meyvə tingliyi. Bakı, 2003, s. 111. 2. Dəmirov.İ.A., Şükürov.C.Z. Azərbaycanın meyvə və tərəvəz bitkilərinin müalicəvi əhəmiyyəti. Bakı, 1990, s. 6. 3. Sadiqov.Ə.N., Sadiqova.M.N. Azərbaycanda alma bitkisi. Bakı, 2005, s.7

Качественный показателей плодов некоторых местных сортов яблони распространенных в Губа-Хачмазской зоне Азербайджана

А.А.Алиева, Д.Б.Байрамова

В статье даётся информация о качественных показателях – форма плода, средний вес одного плода, цвет, мякоть плода, вкус и дегустации у образцов собранные в экспедиции в Губа-Хачмазскую зону.

Учитывая высокие генетические характеристики диких сородичей яблони в местных популяциях, они являются бесценным ресурсом в выборе начальных пар родителей. Местные сорта: Джыр Гаджи, Сары турш, Эйюби, Гара турш, Кызыл Ахмади, Шихи Джаны, Закатальский шафран и другие сорта являлись и будут являться исходным материалом в гибридизации.

Научные исследования, проводимые длительное время показали, что в яблоневох садах Азербайджана имеется чрезмерное разнообразие сортов. Большинство сортов не в полной мере отвечают потребностям в производительности, а так же в качественных показателях. В связи с этим, необходимо изучение ценных хозяйственно-биологических свойств в современной экологической среде приоритетных и местных сортов, который являются под угрозой исчезновения, а так же выбрать качественные, устойчивые сорта.

Ключевые слова: местные сорта яблони, качественные показатели фруктов.

Quality indicators of the fruits of some local apple varieties spread in the Guba-Khachmaz region of Azerbaijan

A.A.Alieva, D.B.Bayramova

Long time scientific studies have shown that in the apple orchards of Azerbaijan is available very excessive mixture of sort. Most varieties do not completely meet the needs of the productivity and quality indicators. In this regard, important issues is to learn economic and biological productivity of priority and local varieties at risk in current ecological conditions and choose resistant varieties of quality sorts.

High genetic characteristics of local populations of wild relatives of apple plants, given that they are an invaluable resource in the selection of breeding pairs in the initial parent. Local selected: Wild Haji, Yellow sour, Ayyub, Black sour, Gold Ahmadi, Shikhi, Zagatala safrani and other varieties and forms were used, and will be use in the hybridize as a starting material.

In paper is given information about the result of expedition to Guba-Khachmaz region, the collected samples of apple fruit quality indicators - a form of fruit, 1 fruit, average weight, color, fruit pulp, taste and tasting.

Key words: local apple varieties, fruit quality indicators.